

MAGDALENA STECIĄG

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0002-6360-2987

ANNA KARMOWSKA

Uniwersytet Zielonogórski

ORCID: 0000-0003-3525-6025

WIELOJĘZYCZNOŚĆ ZRÓWNOWAŻONA?
KRAJOBRAZ JĘZYKOWY POLSKO-CZESKIEGO POGRANICZA
W UJĘCIU EKOLINGWISTYCZNYM
(PRZYPADEK DUSZNIK ZDROJU I HRONOVA)¹

Wstęp

Peter Mühlhäusler, jedna z czołowych postaci współczesnej ekolingwistyki, na początku wieku zwracał uwagę, że nowoczesne językoznawstwo funkcjonujące w dominującym paradygmacie strukturalnym opierało się na z gruntu nieekologicznym założeniu, że obiekt jego zainteresowania powinien być badany w izolacji od wszelkich innych zjawisk. Dominująca perspektywa atomistyczna wymagała z kolei dzielenia języka na abstrakcyjne jednostki aż do odkrycia cząstek elementarnych o rzekomo uniwersalnym charakterze. Tymczasem ekolingwistyka jako nauka ponowoczesna czerpie swój metajęzyk z innych dziedzin nauki, szczególnie z biologii i ekologii, wskazując na kluczowe znaczenie współzależności i połączeń relacyjnych w środowisku. P. Mühlhäusler zaznaczał jednak, że nie jest to próba uzasadnienia jej jako nauki przyrodniczej, ale raczej uchwycenia dynamicznego układu relacji między środowiskiem naturalnym a językiem (Mühlhäusler 2003: 7).

Pogląd ten – jak wskazywał Alwin Fill (1996: 11–16) – ustanawia związek między językami a ich otoczeniem, który polega na tym, że różnorodność języków znajduje odzwierciedlenie w różnorodności biologicznej ekosystemu i odwrotnie. Jednym z podstawowych zadań ekolingwistyki stosowanej staje się w tej perspektywie podtrzymywanie zróżnicowania języków poprzez odpowiednią politykę językową,

¹ Artykuł powstał w ramach realizacji projektu badawczego „*Lingua receptiva czy lingua franca? Praktyki językowe na pograniczu polsko-czeskim w obliczu dominacji angielszczyzny (ujęcie ekolingwistyczne)*”, finansowanego przez Narodowe Centrum Nauki (nr rej. 2017/26/E/HS2/00039).

uwzględniającą planowanie, zarządzanie, edukację i inne działania sprzyjające zachowaniu dziedzictwa językowego (Fill 2007: 1–4), zarówno lokalnie – we wspólnotach i kulturach, w których jest ono z różnych względów zagrożone, jak i globalnie – zwłaszcza na poziomie odnoszącym się do kondycji *homo communicans* jako istoty wielojęzycznej. W wymiarze praktycznym chodzi więc przede wszystkim o zapewnienie językom warunków zrównoważonego rozwoju, w których wzajemne oddziaływanie w różnorodnych interakcjach wśród ludzi o odmiennym zapleczu etnolingwistycznym nie pozwalają jednemu językowi szerzyć się kosztem drugich (Skutnabb-Kangas, Phillipson 2008: 107–119). Ekolingwiści (por. np. Trudell 2009; Hatoss 2004) zaznaczają przy tym, że tak uregulowana sytuacja językowa jest jednym z filarów zrównoważonego rozwoju *sensu stricto*, czyli – zgodnie z literą prawa o ochronie środowiska – rozwoju społeczno-gospodarczego z zachowaniem równowagi przyrodniczej.

Warto przy okazji zauważyć, że opozycja globalny – lokalny ujmowana jest zwykle, także w ekolingwistyce, w kategoriach wartościujących. Wskazuje się na to, że wpływy globalne mają skutki ujednociające. Wzmacniając ekspansywność centrum wobec peryferii, wiążą się z rozpadem lokalnych kultur i zanikaniem języków wspólnot mniejszościowych, a także z ekonomicznym wyzyskiem i eksploatacją zasobów naturalnych. Lokalność natomiast to teren oporu i sprzeciwu, to autentyczność i tradycja, która powinna być wspierana i podlegać ochronie (Pennycook 2010). W niniejszym artykule rezygnuje się z takich nacechowanych wartościujących dychotomicznych podziałów na rzecz oglądu bardziej zniuansowanego, w którym napięcia między lokalnymi a globalnymi praktykami językowymi są ujmowane nie tyle na zasadzie konkurencji czy wręcz bezalternatywnych wyborów, ile na zasadzie translacji i adaptacji, charakterystycznych dla kulturowych form glokalizacji (Apadurai 2005). Z kolei pojęcie „lokalności językowej” odnosi się do obecnych w konkretnej przestrzeni praktyk językowych rozpatrywanych semiotycznie i w tym sensie pokrywa się z lokalnym krajobrazem językowym, który – jak zaznacza Alastair Pennycook (2010: 12) – „nie jest białym płótnem czy przestrzennym kontekstem, lecz integralnym elementem środowiska języka”.

Na krajobraz językowy składa się w tradycyjnym ujęciu język publicznych znaków drogowych, nazw ulic i placów, budynków użyteczności publicznej, szyldów firm i sklepów, billboardów reklamowych itp., a celem jego badania jest obserwacja żywotności etnolingwistycznej danej zbiorowości w zderzeniu z deklarowaną polityką językową poprzez: liczenie języków na tabliczkach i ukazywanie ich hierarchii, śledzenie różnic w oficjalnym i nieoficjalnym użyciu języków oraz zmian w porządku symbolicznym wpływających na repertuar językowy członków lokalnej wspólnoty (Moriarty 2014: 457–463).

Krajobraz językowy polsko-czeskiego pogranicza wydaje się pod tym względem bardzo interesujący. Badaniu poddano jego niewielki odcinek – atrakcyjny geograficznie i rozwijający się gospodarczo w kierunku turystyki kraj kralovohradecki po stronie czeskiej i odpowiadającą mu obszarowo przygraniczną część województwa dolnośląskiego po stronie polskiej. Jest to obszar typowy dla całego pogranicza pod względem natężenia i charakteru kontaktów językowych, tzn. nie wykształcił się na nim interdialekt, w codziennych kontaktach dominuje semikomunikacja polsko-

-czeska, ale w branży usługowej zaznacza się rosnąca rola globalnej angielszczyzny (Steciąg 2017: 59–75).

W niniejszym studium przypadku zestawiony zostanie krajobraz językowy dwóch miejscowości: polskich Dusznik Zdroju i czeskiego Hronova. Analizie będące podlegać zarówno hierarchia językowa, która wykształciła się na tym obszarze, jak również lokalizacja i specyfika znaków oraz ich charakter – czy są to znaki jednojęzyczne, polifoniczne czy mieszane. Za jednojęzyczne uznaje się wszystkie te znaki, na których widnieje jednojęzyczny komunikat. Znaki polifoniczne to te, które w sposób ekwiwalentny prezentują tę samą treść w minimum dwóch językach. Na znakach mieszanych także występują co najmniej dwa języki, ale treści w nich zawarte nie są wyrażone identycznie (Krysztofowicz, Krupienicz 2017: 63–75).

Znaki publiczne zostały podzielone na cztery kategorie: tabliczki z nazwami oraz znaki informacyjne, tablice ogłoszeń (ogłoszenia) i drogowskazy. W kategorii tabliczek z nazwami znalazły się wszystkie oznaczenia oficjalne, występujące osobno, znajdujące się zazwyczaj nad nazywanym obiektem lub obok niego. Nazwy obiektów, atrakcji turystycznych lub miejsc, które pojawiały się razem z innym tekstem (np. na plakacie), nie były w tej kategorii brane pod uwagę. Znaki informacyjne zinterpretowane zostały szerzej i charakteryzują się określonymi cechami. Są to wszelkiego rodzaju „klasyczne” tablice informacyjne zazwyczaj znajdujące się w oszklonej gablocie oraz inne znaki informacyjne i ostrzegawcze, głównie w formie tablic trzydrzwiowych montowanych za pomocą wkrętów lub taśmy. Cechą charakterystyczną tej kategorii jest to, że oznaczenia znajdują się w pobliżu obiektu albo miejsca, którego dotyczą. Kolejna kategoria to tablice ogłoszeń. Choć jest ona podobna do tablic informacyjnych pod względem formy (tutaj również znalazły się znaki w szklanych gablotach oraz ogłoszenia spisane na kartkach papieru), to wyróżnia ją kwestia odległości. Ogłoszenia nie dotyczą obiektów czy wydarzeń znajdujących lub odbywających się w pobliżu, odnoszą się do elementów krajobrazu będących w większej odległości od miejsca, w którym zostały wywieszane. Mają również bardziej nietrwały charakter, mogą być okresowo zmieniane. Często występują zbiorowo, tzn. na jednej tablicy ogłoszeń w danym miejscu znajduje się kilka informacji, niepowiązanych ze sobą znaczeniowo. Ostatnia kategoria to drogowskazy, rozumiane jako znaki o określonym kształcie wskazującym kierunek (ujętym zwykle w formie strzałki), które odnoszą się bezpośrednio do jezdni czy drogi. W tej kategorii mieszczą się także znaki drogowe, które zawierają treści wyrażone za pomocą języka.

Znaki prywatne zostały podzielone w sposób analogiczny. Pierwszą kategorię stanowią tablice z nazwami, kolejną – znaki informacyjne. Także w tym podziale decydującą rolę odegrała odległość od wskazywanego obiektu czy miejsca. Znajdują

Mapa 1. Obszar badawczy polsko-czeskiego pogranicza z wyszczególnieniem miejscowości poddanych obserwacji z perspektywy krajobrazu językowego

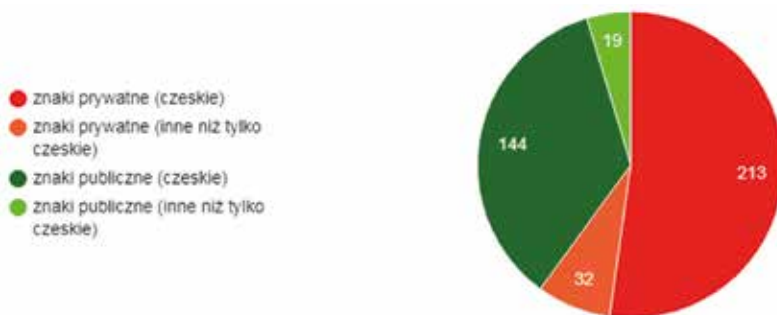
się w niej więc wszystkie znaki w formie tablic wiszących lub wolno stojących gablot i witryn (np. z napisami na sklepowych szybach, menu restauracji w gablocie) oraz pojedynczych komunikatów na kartkach papieru (godziny otwarcia, wskazówki, krótkie informacje). Odnoszą się bezpośrednio do miejsca, w którego pobliżu się znajdują. Kolejna kategoria to ogłoszenia. Jej charakterystyka pokrywa się z przedstawioną powyżej dla znaków publicznych; tu jednak pojawia się większa różnorodność, zarówno pod względem tematycznym (od reklam przez plakaty muzyczne po regulaminy), jak i formalnym (prócz oszklonych gablot i typowych drewnianych tablic znaki te pojawiają się również na słupach, płotach czy ścianach budynków). Ostatnią kategorią są drogowskazy – tym razem jednak zmieniają one nieco swoją formę, tzn. kształt strzałki występuje wewnątrz znaku, często obok tekstu.

Trzeba zaznaczyć, że odróżnienie znaków publicznych od prywatnych czasami następuje z trudnością, ponieważ zwłaszcza ogłoszenia są powielane na różnych tablicach, a ich forma i treść są tak zróżnicowane, że nie sprawdzają się jako kryterium różnicujące. Dlatego rozstrzygnięto arbitralnie, że wszystkie znaki znajdujące się bezpośrednio w pobliżu instytucji publicznych zostaną zakwalifikowane do znaków publicznych, natomiast ogólnodostępne tablice, na których każdy może zamieścić informację czy ogłoszenie, sklasyfikowano jako znaki prywatne. Podział ten jest ważny dlatego, że umożliwi porównanie oficjalnej, mniej lub bardziej planowo realizowanej, polityki językowej oraz nieoficjalnej, bardziej spontanicznej i kształtującej się oddolnie, hierarchii językowej.

Analizie poddano łącznie 408 osiem znaków w Hronovie oraz 370 znaków w Dusznikach Zdroju. Materiał badawczy został skompletowany podczas pleneru fotograficznego przeprowadzonego w sierpniu 2018 roku. Wybrane przykłady, które podlegają bliższemu opisowi, są zamieszczone na stronie internetowej projektu badawczego „*Lingua receptiva czy lingua franca? Praktyki językowe na pograniczu polsko-czeskim w obliczu dominacji angielszczyzny (ujęcie ekolingwistyczne)*” pod adresem <https://ecolapra.eu/> w zakładce Publikacje.

Krajobraz językowy Hronova

Materiał badawczy krajobrazu językowego Hronova składa się z 408 znaków – 144 publicznych w języku czeskim oraz 19 zawierających język inny niż *lingua materna*, 213 znaków prywatnych w języku czeskim oraz 32 zawierających elementy obcojęzyczne. Wśród znaków publicznych w języku czeskim wyróżniono 15 nazw, 54 tablice informacyjne, 39 ogłoszeń, 26 drogowskazów i 10 znaków drogowych. Znaków publicznych zawierających język inny niż *lingua materna* odnotowano 19: trzy tablice informacyjne mieszane i dziewięć polifonicznych, sześć mieszanych tablic ogłoszeń oraz jeden mieszany drogowskaz. Wśród 213 znaków prywatnych wyrażonych w czeszczyźnie znalazło się 26 nazw, 108 tablic informacyjnych, 75 tablic ogłoszeniowych oraz cztery drogowskazy. Wśród znaków prywatnych zawierających elementy obcojęzyczne wyróżniono dziewięć polifonicznych tablic informacyjnych i trzy mieszane, sześć tablic ogłoszeniowych oraz jeden drogowskaz.

Wykres 1.

1. Znaki publiczne

Spośród znaków publicznych sfotografowanych w Hronovie 19 zawiera język inny niż rodzimy; 144 to znaki publiczne w języku czeskim. W kategorii nazw, obejmującej 15 znaków, np. nazwy szkół oraz działających przy nich organizacji (Základní škola a Mateřská škola Hronov, Školní družin aškolní jídelna), nazwy muzeów, pomników, urzędów, stacji autobusowych i innych obiektów użyteczności publicznej, nie występują znaki zawierające elementy obcojęzyczne.

W kategorii publicznych znaków informacyjnych odnotowano 12 tablic w języku innym niż *lingua materna*, w tym trzy znaki o charakterze mieszanym oraz dziewięć polifonicznych. Uwagę przykuwają zwłaszcza znaki polifoniczne utworzone pod hasłem „Vitajte u nas” (w trzech językach), przedstawiające najważniejsze atrakcje turystyczne Hronova (rys. 1). Są wyeksponowane w przestrzeni miasta i tworzą ważny, a także najbardziej aktualny element jego szaty informacyjnej. Na stronie internetowej miasta można znaleźć komunikat, że jest ich łącznie 37 – por. <http://www.mestohronov.cz/volny-cas-a-turistika/clanky/vitejte-u-nas>. Dobór i hierarchia języków na tablicach są stabilne: język czeski (*lingua materna*), język polski (*lingua receptiva*), język angielski (*lingua franca*). Przykładem znaku mieszanego jest „Informacyjny plan centrum miasta” (rys. 2) usytuowany obok Centrum Informacji Turystycznej. Zawiera on treści wyrażone w trzech językach – czeskim, polskim i angielskim (tytuł i przypisy do legendy), ale także tylko po czesku (mapa i legenda). Podobnie jest w przypadku dwóch pozostałych znaków mieszanych: tytuł „Informacyjna mapa Hronova” został zaprezentowany w języku czeskim, polskim i angielskim, natomiast „Mapa ziemi kłodzkiej” – po czesku, angielsku, niemiecku i polsku. Często w mieście pojawiały się tablice informacyjne dotyczące znanych artystów pochodzących z Hronova: pisarza Aloisa Jiráskaa (rys. 3) i malarza Josefa Čapkaa (rys. 4). Treści na nich zawarte zaprezentowano tylko w *lingua materna*.

W przebadanym materiale znalazło się 39 znaków o charakterze ogłoszeń. W większości są to zapowiedzi wydarzeń kulturalnych odbywających się w mieście

(plakaty koncertów, festiwalu, sezonowych atrakcji) – za przykład może posłużyć szklana gablota znajdująca się w pobliżu Centrum Informacji Turystycznej (rys. 5), w której znajduje się 6 plakatów w *lingua materna*. W materiale odnotowano również 6 ogłoszeń mieszanych w języku czeskim i angielskim.

Jeśli chodzi o znaki drogowe i drogowaskazy, to w materiale odnotowano ich 36, w tym 26 drogowaskazów i 10 znaków drogowych. Wśród nich tylko jeden drogowaskaz zawierał treści obcojęzyczne – znak kierujący podróżnych do kościoła w Pstrążnej, uwzględniający informacje po polsku (jednak wyraz „kościół” został zapisany z błędem jako „kościól” – por. rys. 6).

2. Znaki prywatne

W materiale zebranych w Hronovie znajduje się 213 znaków prywatnych w języku czeskim i 32 w języku innym niż *lingua materna*. 26 ze znaków wyrażonych po czesku skategoryzowano jako nazwy, a w 11 dostrzeżono zróżnicowane elementy obcojęzyczne. Dwie tabliczki z nazwami mają charakter mieszany czesko-angielski (Tereza Fashion i Radnice Restaurant Music Club), jedna nazwa jest polifoniczna – po czesku, niemiecku i angielsku (Obuv, Schuhe, Shoes), jedna została utworzona w języku polskim (Justynka – czeska forma to Justýnka), cztery są tylko po angielsku, np. Pheonix, Panda Shop, a trzy miały charakter międzynarodowy, np. S-market, Solarium Studio.

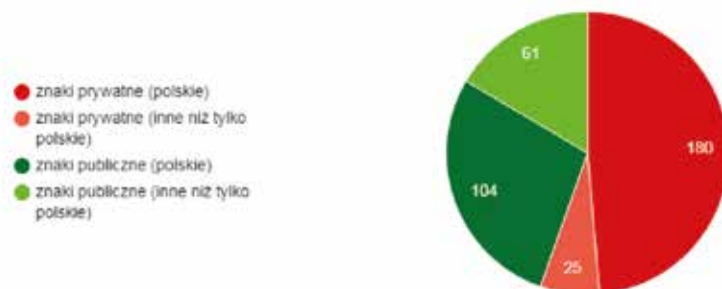
Do kategorii prywatne znaki informacyjne zakwalifikowano 108 tablic – wszystkie w *lingua materna*. Są to na przykład: menu restauracji, wiadomości o godzinach otwarcia sklepów i produktach, które można w nich nabyć. Niekiedy informacje te są bardzo rozbudowane. Na zdjęciu przedstawiającym wejście do salonu kosmetycznego dla psów (rys. 7) widać, że zarówno na drzwiach, jak i oknach znajdują się odrębne napisy po czesku, doklejone są kartki z dodatkowymi informacjami o psach do przekazania, a obok drzwi ustawiona jest jeszcze kredowa tabliczka z napisem Vše pro zvířátka. Przykład ten pokazuje, jak na przestrzeni jednego obiektu można nasycić krajobraz bogatym formalnie przekazem monolingwalnym. W języku innym niż czeski pojawiło się 10 znaków: trzy o charakterze mieszanym po czesku i angielsku oraz siedem wyłącznie w *lingua franca* – te znaki nie były rozbudowane, jeśli chodzi o zawartość treściową.

Proporcje między znakami w języku czeskim a obcojęzycznymi oraz zależności związane z ich strukturą formalną w kategorii ogłoszeń układają się podobnie. Znajduje się w niej 75 znaków w czeszczyźnie oraz dziewięć znaków mieszanych, wszystkie w języku czeskim i angielskim (trzy plakaty i dwa ulotki omawiające wydarzenia kulturalne, cztery reklamy). Jeden znak ma charakter międzynarodowy (Taxi Delta Nonstop).

W kategorii znaków i drogowaskazów udało się wyodrębnić jedynie cztery drogowaskazy, które zawierają przekaz językowy – zazwyczaj nazwę i element graficzny w postaci strzałki (rys. 8). Jeden drogowaskaz z elementami obcojęzycznymi kieruje do pizzerii i jest to przykład mieszanego znaku wielojęzycznego, który prócz *lingua materna* zawiera informacje po hiszpańsku i po włosku (rys. 9).

Krajobraz językowy Dusznik Zdroju

Materiał badawczy krajobrazu językowego Dusznik Zdroju składa się z 370 znaków – 104 publicznych i 180 prywatnych w języku polskim oraz 61 publicznych i 25 prywatnych zawierających język inny niż *lingua materna*. Wśród znaków publicznych sporządzonych w polszczyźnie wyróżniono pięć nazw, 50 tablic informacyjnych, 25 ogłoszeń, 16 drogowskazów i 8 znaków drogowych. Znaków publicznych zawierających elementy obcojęzyczne odnotowano 61: dwie tablice informacyjne mieszane, 11 polifonicznych, jedna w języku niemieckim, 11 mieszanych tablic ogłoszeń, jedną polifoniczną oraz 27 drogowskazów o charakterze polifonicznym i osiem utworzonych jedynie w języku obcym. Wśród 180 znaków prywatnych zawierających inskrypcje tylko po polsku znajdują się 34 nazwy, 82 tablice informacyjne, 50 tablic ogłoszeniowych oraz 14 drogowskazów. Wśród 25 znaków obejmujących język inny niż *lingua materna* pojawiły się cztery nazwy mieszane, jedna polifoniczna oraz jedna w języku angielskim i jedna o charakterze międzynarodowym, cztery mieszane tablice informacyjne oraz dwie polifoniczne, dziewięć ogłoszeń mieszanych oraz jeden znak drogowy o takim charakterze, a także dwa polifoniczne.

Wykres 2.

1. Znaki publiczne

Zebrany materiał dostarczył pięć nazw w języku polskim; są to tabliczki instytucji publicznych, np. szkoły, kościoła czy muzeum papierniczego znajdującego się w Dusznikach Zdroju. Nazw w języku innym niż rodzimy, podobnie jak w Hronovie, nie zanotowano.

Kategoria znaków informacyjnych, analogicznie do czeskiego miasta, okazała się najliczniejszą wśród znaków publicznych. Wyodrębniono 50 znaków w języku polskim. Podobnie jak w Hronovie, większość z nich dotyczyła atrakcji turystycznych miasta. Przykładowa tablica ukazana jest na zdjęciu nr 10. Zawiera ona zbiór dusznickich propozycji dla wypoczywających, które opisano dość obszernie, ale – mimo że zostały sfinansowane z Europejskiego Funduszu Rozwoju Regionalnego

pod hasłem „Przekraczamy granice” – jedynie w języku polskim. Podobną prawidłowość można było zauważyć w Hronovie, tzn. obszerniejsze informacje były dostępne tylko w *lingua materna*. Tablic informacyjnych zawierających elementy obcojęzyczne odnotowano 14. Jedną z ciekawszych jest napis wyryty po niemiecku na kamiennym pomniku na rynku w Dusznikach Zdroju (rys. 11), uzupełniająco współczesny krajobraz językowy miasta o kontekst historyczny. Dodatkowo, dwie tablice mają charakter mieszany: jedna z nich to tablica pamięci w pobliżu kościoła, zawierająca – obok przekazu po polsku – sentencję łacińską; na drugiej, umieszczonej obok Muzeum Papiernictwa, znajdują się nie tylko napisy po polsku, angielsku i niemiecku (w tej kolejności), ale także informacje zapisane alfabetem Braille’a (rys. 12). 11 znaków informacyjnych ma charakter polifoniczny o bardzo zróżnicowanej hierarchii języków:

- *lingua materna* + regionalna *lingua franca* (pięć znaków polsko-niemieckich),
- *lingua materna* + *lingua receptiva* (dwa znaki polsko-czeskie),
- *lingua materna* + *lingua franca* (dwa znaki polsko-angielskie),
- *lingua materna* + regionalna *lingua franca* + *lingua franca* (jeden znak polsko-niemiecko-angielski),
- *lingua materna* + *lingua franca* + regionalna *lingua franca* (jeden znak polsko-angielsko-niemiecki).

Jeśli chodzi o tablice ogłoszeń, to znów wyraźnie przeważa *lingua materna*. W materiale badawczym znajduje się 25 znaków w języku polskim i 12 znaków z elementami obcojęzycznymi, wśród nich jeden znak polifoniczny po angielsku i rosyjsku (rys. 13) oraz 11 znaków mieszanych, na których pojawiają się następujące konfiguracje języków:

- *lingua materna* + *lingua franca* (osiem znaków),
- regionalna *lingua franca* + *lingua materna* (jedna reklama uzdrowiska),
- *lingua materna* + *lingua receptiva* (jeden plakat młyna papierniczego w Czechach),
- *lingua materna* + *lingua franca* + *lingua receptiva* + regionalna *lingua franca* (jeden znak).

Na ten ostatni znak warto zwrócić szczególną uwagę (rys. 14), ponieważ jest on częścią miejskiej kampanii promocyjnej pod hasłem „Visit Duszniki”. Znajduje się przy jednej z głównych ulic, ma formę billboardu, na którym w czterech językach wypisano proste powitanie. Zarówno dobór języków, jak i ich hierarchia są częścią przemyślanej strategii prezentowania miejscowości jako ośrodka turystycznego otwartego na zwiedzających z zagranicy.

Strategia ta jest realizowana także na znakach drogowych. W tej kategorii nad znakami jednojęzycznymi w *lingua materna* (osiem znaków drogowych i 16 drogowaskazów w języku polskim) przeważają znaki wielojęzyczne – to jedyny przykład przełamania paradygmatu jednojęzyczności w krajobrazie językowym badanych miast. Na 26 drogowaskazach realizowany jest schemat *lingua materna* + *lingua franca* (rys. 15); odnoszą się one do różnych obiektów, np. budynków publicznych, jak policja, urząd miejski, PKP czy poczta, a także miejsc istotnych turystycznie, np. park zdrojowy, schronisko „Pod Muflonem”. Wśród znaków polifonicznych pojawił się też jeden drogowaskaz w języku polskim i czeskim (Zielona

ścieżka zdrowia). Dodatkowo na dużym słupie ze znakami wskazującymi kierunek jazdy do „miast zaprzyjaźnionych” znalazły się dwa znaki francuskie (Audun Le Tiche), cztery znaki niemieckie (dwa – Hoya Wesser, dwa – Bad Sulza), dwa znaki czeskie (Nove Mesto nad Metuji – zamiast: Nové Město nad Metují).

2. Znaki prywatne

Materiał badawczy dostarcza 34 nazw w języku polskim oraz siedem w języku innym niż *lingua materna*. Podobnie jak w przypadku czeskiego Hronova, nazwy polskie również odznaczały się pewnym zróżnicowaniem. Na szyldach dominują nazwy pospolite, np. Obuwie, Piekarnia, Meble Antyki; często dołącza się do nich nazwę własną, np. Sklep mięsno-wędliniarski U Ewy, Kwaciarnia Pod Okienkiem, Salon urody Claudia. Wśród nazw zawierających elementy obcojęzyczne znajdują się cztery znaki mieszane polsko-angielskie, np. Gabi Gold, Foto Basiuk, jeden znak polifoniczny polsko-niemiecko-angielski (Kantor Wechselstube Exchange) oraz dwa inne: jeden po angielsku (Burger House) i jeden o charakterze międzynarodowym (Eden).

Prywatne znaki informacyjne to kategoria, która w krajobrazie badanych miast jest licznie reprezentowana, głównie w *lingua materna*. W Dusznikach Zdroju zebrało 82 znaki w języku polskim. Ich forma oraz treści były, podobnie jak w czeskim mieście, bardzo zróżnicowane. sześć znaków zawiera elementy obcojęzyczne. Są wśród nich dwa znaki polifoniczne: polsko-angielski i polsko-angielsko-niemiecki oraz cztery znaki mieszane: dwa po polsku i po niemiecku (jeden z reklamą kantoru i jeden zawierający ofertę wolnych pokoi) oraz dwa po polsku i po angielsku.

Charakterystyka tablic ogłoszeń również przypomina Hronovski układ. Przeanalizowano 50 znaków w języku polskim. Ich przedmiotem były zarówno wydarzenia kulturalne, np. koncerty, wystawy, festiwale, jak i zwykłe ogłoszenia drobne, np. dorabianie kluczy. Pewną nowością, której nie zauważono w Hronovie, są skupiska ogłoszeń umieszczone nie w szklanej bądź drewnianej gablocie, a na klasycznym słupie ogłoszeniowym (rys. 16). Jak widać, znaki te są bardziej ulotne i zmienne, duża ich część uległa zniszczeniu, a niektóre zostały przykryte nowszymi. Zaobserwowano również dziewięć znaków obcojęzycznych – wszystkie miały charakter mieszany: dwa znaki polsko-czeskie (dotyczące festiwalu „Łączą nas źródła, muzyka i czekolada”), trzy polsko-niemieckie (dotyczące konkursu pianistycznego) oraz cztery polsko-angielskie (głównie plakaty koncertów).

Wśród znaków prywatnych wyróżniono także kategorię znaków drogowych. Zdecydowana większość z nich (14 drogowskazów) zawiera wyłącznie język polski, na trzech znakach pojawiają się elementy obcojęzyczne. Jest to jeden znak polsko-angielski oraz dwa polsko-niemieckie (dotyczące wolnych pokoi – rys. 17).

Wnioski

Przeprowadzona analiza znaków Hronova i Dusznik Zdroju pozwala wyodrębnić kilka znaczących podobieństw i różnic w krajobrazie językowym po czeskiej i polskiej stronie pogranicza. Daje to możliwość określenia, czy każdy z eksponowanych w nim języków jest równomiernie i powtarzalnie reprezentowany. Pozwala też pośrednio prześledzić, jakie cele i strategie komunikacyjne przyjmują zarówno osoby prywatne, jak i instytucje w zakresie kształtowania hierarchii językowej.

Cechą wspólną krajobrazu językowego Hronova i Dusznik Zdroju jest z pewnością supremacja języka rodzimego, zarówno w sferze publicznej, jak i – zwłaszcza – prywatnej. Znaki zawierające także elementy obcojęzyczne są w zdecydowanej mniejszości. Co ważne, po obu stronach granicy na pierwszym miejscu po *lingua materna* w hierarchii językowej znajduje się *lingua receptiva*. Wysoka pozycja języka sąsiada zaznacza się zwłaszcza w kategorii znaków publicznych, co wskazuje na planową politykę językową. Wspierają ją dostępne w obu miastach przewodniki turystyczne o charakterze przestrzennym lub/i audialnym. W Dusznikach Zdroju jest to „City Walk – polsko-czeski audioprzewodnik po Dusznikach Zdroju” odsyłający do 20 atrakcji turystycznych (znaki utworzone są w języku polskim i czeskim, ale nazwa przewodnika – jak widać – jest anglojęzyczna); w Hronovie zaś „Vítejte u nás” (37 tablic po czesku, polsku i niemiecku). W sferze prywatnej zaznacza się tendencja globalizacyjna: drugą pozycję w hierarchii języków zajmuje *lingua franca*. Język angielski jest eksponowany na szyldach, np. w nazwach sklepów i punktów usługowych; staje się także nieodłącznym elementem ogłoszeń. Tym jednak, co najbardziej odróżnia krajobraz językowy Hronova i Dusznik Zdroju, jest kategoria drogowiskazów (znaki publiczne). W Dusznikach pojawia się szereg drogowiskazów w języku ojczystym oraz angielskim. W połączeniu z anglojęzyczną kampanią promocyjną „Visit Duszniki”, którą miasto prowadzi także na billboardach, nasuwa się przypuszczenie, że polityka językowa jego władz ulega obecnie istotnej transformacji. W hierarchii języków obcych nad językiem sąsiada zaczyna dominować bardziej uniwersalna *lingua franca*.

Najogólniej rzecz ujmując, badanie pokazuje, że w krajobrazie miast i miasteczek polsko-czeskiego pogranicza można mówić o stopniowym przelamywaniu paradygmatu jednojęzyczności. Aby uchwycić wyłomy w jego dominacji, Yasemin Yildiz (2012) wprowadziła pojęcie kondycji postmonolingwalnej jako sfery napięć między utrzymującym się paradygmatem jednojęzyczności a naporem praktyk wielojęzycznych. Obserwacja krajobrazu językowego polsko-czeskiego pogranicza przekonuje, że – w przeciwieństwie do tzw. przestrzeni tranzytowych, w których dominuje globalna angielszczyzna, czy wielkich „ponowoczesnych” miast, w których rozwija się tzw. metrolingwizm, czyli twórcze praktyki wielojęzyczne ponad granicami kultury, historii i polityki (Pennycook, Otsui 2015) – na obszarach bardziej peryferyjnych na styku różnych kultur i języków wykształcają się praktyki postmonolingwalne. Utrzymuje się w nich naczelną pozycję *lingua materna*, ale adaptowane są jednocześnie innojęzyczne opcje: *lingua franca* – zarówno w wersji lokalnej (język niemiecki), jak i globalnej (angielszczyzna) – czy *lingua receptiva*, czyli receptywna komunikacja oparta na spokrewnionych językach rodzimych

(polskim i czeskim). Wydaje się, że praktyk tych nie należy traktować jako fazy przejściowej w drodze do pełnej wielojęzyczności, ale raczej jako specyficzny efekt globalizacyjny. Oczywiście, dla poparcia tej tezy konieczne jest uzupełnienie przedstawionego studium przypadku o bardziej kompleksowe i szerzej zakrojone badania krajobrazu językowego polsko-czeskiego pogranicza.

Patrząc na Hronov i Duszniki Zdrój z perspektywy ekolingwistyki stosowanej, można jednak stwierdzić, że optymalnym zestawem języków, jakie powinny być reprezentowane na polsko-czeskim pograniczu, jest następująca konfiguracja: *lingua materna* + *lingua receptiva* + *lingua franca* + regionalna *lingua franca*. Hierarchia ta odzwierciedla po pierwsze naczelną pozycję języka ojczystego w społeczeństwach o wysokim stopniu jednojęzyczności. Z ostatniego spisu ludności w Polsce wynika, że polszczyzna jest „językiem domowym” 98% Polaków; podobnie jest w Czechach – 96% Czechów posługuje się czeszczyzną jako językiem pierwszym. Po drugie hierarchia ta wskazuje na specyfikę terenu, a język sąsiada jest w niej eksponowany nie tylko symbolicznie, ale i komunikacyjnie. Z badań diagnostycznych na pograniczu polsko-czeskim wynika, że *lingua receptiva* – model komunikacyjny wykorzystujący podobieństwo spokrewnionych języków słowiańskich – wyraźnie dominuje na tym terenie nad *lingua franca* – modelem opartym na wspólnej znajomości nierodzimego języka globalnego (angielszczyzny). Jej obecność zaznacza się jednak coraz wyraźniej jako element społeczno-gospodarczych zmian modernizacyjnych oraz rozwoju cywilizacyjnego w kierunku zorientowanym ku zachodniemu centrum (Steciąg 2017). Regionalna *lingua franca*, czyli język niemiecki, to z jednej strony świadectwo burzliwej historii tego obszaru, a z drugiej – efekt turystyki Niemców, którzy chętnie odwiedzają przygraniczne tereny, co znajduje odzwierciedlenie w repertuarze języków obecnych w lokalnym krajobrazie.

Wydaje się, że konfiguracja ta dobrze reguluje sytuację językową na polsko-czeskim pograniczu, wspierając także zrównoważony rozwój regionu. Uwzględnia bowiem jego dziedzictwo historyczne, promuje różnicowanie kulturowe, wspiera ambicje modernizacyjne, a przede wszystkim przelamuje paradygmat jednojęzyczności, który jest przeciwieństwem bardziej otwartych i ekologicznie pożądanых relacji język – naród – społeczeństwo/ komunikacja.

Bibliografia

- Appadurai A., 2005, *Nowoczesność bez granic: kulturowe wymiary globalizacji*, tłum. Z. Pucek, Universitas, Kraków.
- Fill A., 1996, *Ecolinguistics – State of Art 1996*, w: *Language and Ecology: Eco-Linguistics. Problems, Theories and Methods*, red. J.Chr. Bang, J. Døør, Odense, s. 11–16.
- Fill A., 2007, *Introduction*, w: *Sustaining Language: Essays in Applied Ecolinguistics*, red. A. Fill, H. Penz, Münster, s. 1–4.
- Hatoss A., 2004, *Sustainable multilingualism as an essential characteristic of multicultural societies: the case of Australia*, w: *Language, Attitudes and Education in Multilingual Cities*, Bruksela.

- Krysztofowicz D., Krupienicz Z., 2017, *Krajobraz językowy ul. Ratajczaka oraz ul. Garbary w Poznaniu*, w: *Kreatywność językowa w przestrzeni publicznej*, red. K. Burska, R. Zarębski, Łódź, s. 63–75.
- Moriarty M., 2014, *Languages in motion: Multilingualism and mobility in the linguistic landscape*, "International Journal of Bilingualism", vol. 18 (5), s. 457–463.
- Mühlhäusler P., 2003, *Language of Environment, Environment of Language. A course in Eco-linguistics*, London.
- Pennycook A., 2010, *Language as a Local Practice*, London–New York.
- Pennycook A., Otsuji E., 2015, *Metrolingualism. Language in the City*, London.
- Skutnabb Kangas T., Phillipson R., 2008, *A Human Rights Perspective on Language Ecology*, w: *Encyclopedia of Language and Education*, red. N.H. Hornberger, Springer, Boston, s. 107–119.
- Steciąg M., 2017, *Lingua receptiva czy lingua franca? Pracownicy branży usługowo-turystycznej o komunikacji czesko-polskiej na pograniczu (badanie ankietowe)*, „Studia et Documenta Slavica”, vol. 4, s. 59–75.
- Trudell B., 2009, *Local-language literacy and sustainable development in Africa*, "International Journal of Educational Development", vol. 29, s. 73–79.
- Yildiz Y., 2012, *Beyond the Mother Tongue. The Postmonolingual Condition*, New York.

MAGDALENA STECIĄG, ANNA KARMOWSKA

Sustainable multilingualism? The language landscape of the Polish-Czech borderland – an eco-linguistic approach (the case of Duszniki Zdrój and Hronov)

Summary

The aim of the article is to analyse the linguistic landscape of the Polish-Czech borderland with particular emphasis placed on the number and hierarchy of languages existing in the public space. A static study will be carried out i.e. a study of the language(s) of public road signs, names of streets and squares, public-access buildings, signs on businesses and shops, hoardings etc. The research material comes from two small towns: Duszniki Zdrój in Poland and Hronov in the Czech Republic, both aspiring to become local tourist centres. The global vs. local opposition is of importance to the assumptions made in the study because the language will be regarded as a local practice (Pennycook, 2010). In conclusion, the study will examine the thesis that the local linguistic landscape is a testimony to a transition from a monolingual paradigm towards a "post-monolingual condition" (Yildiz, 2012). It will also be very interesting to find out which configuration of the languages can be considered sustainable in terms of the area's multilingual nature.

Keywords: eco-linguistics, sustainable multilingualism, lingua materna, lingua receptiva, lingua franca